

UN DIBUIX INÈDIT DEL BOMBARDEIG D'ESPARTERO SOBRE LA CIUTAT DE BARCELONA

Jordi LÓPEZ VILAR¹
Institut Català d'Arqueologia Clàssica

L'objectiu d'aquesta nota és donar a conèixer un nou testimoni gràfic del bombardeig que va assolar Barcelona l'any 1842. Es tracta d'un dibuix antic, de 15 × 9,5 cm, fet a ploma amb tinta de color sèpia que es troba a la guarda d'un llibre, concretament d'un diccionari de legislació penal de l'exèrcit publicat l'any 1838.² Tant pel tema del llibre com per l'any d'edició, només quatre anys anterior als fets, creiem que l'autor del dibuix podria haver estat un militar destacat a Barcelona, testimoni ocular dels fets.

És una vista de Barcelona presa vora la costa, fora muralles, davant del Portal de Mar³ (Fig. 1). La ciutat es mostra cenyida per la muralla amb una munió d'edificis en què ressalten els campanars dels diferents temples. A l'esquerra, el mar amb dues embarcacions de vela llatina. Destaca al fons la muntanya de Montjuïc amb el seu castell de baluards atalussats i, per sobre, la torre que serveix de suport al sistema de senyals que s'emprava com a ajut al tràfic i comerç marítim del port. Aquest artefacte, ben documentat des del segle xv, consistia en tres pals, un de vertical i dos d'inclinats, sobre els quals se situaven unes boles que indicaven, segons la seva posició, el tipus de vaixells que s'acostaven al port.⁴ Amb aquesta característica forma figura en tots els gravats fins als primers

1. E-mail: jlopez@icac.cat

2. Pablo ALONSO DE LA AVECILLA (1838), *Diccionario de la legislación penal del ejército*. Madrid, Imp. Miguel de Burgos.

3. Per fer el comentari del dibuix ens ha estat de molta utilitat el recull de gravats de Barcelona de Ramon SOLEY (1998), *Atles de Barcelona. Iconografia de la ciutat de Barcelona. Vistes i plànols impresos de 1572 a 1900*, 2 vol., Barcelona, Mediterrània, Accessible a www.atlesdebarcelona.cat.

4. Sandra SÁENZ-LÓPEZ PÉREZ (2009), «Las voces silenciosas de las torres de señales: un sistema de comunicación mediterráneo ahora perdido», *Anales de Historia del Arte*, vol. extra:

FIGURA 1. Dibuix inèdit del bombardeig de Barcelona (1842).

anys dels segle XIX, com el de Sellent de 1806,⁵ però a partir de 1807 canvia d'aspecte i queda substituït per un pal vertical amb dos travessers, com mostra un altre gravat⁶ i tots els posteriors, i també el nostre dibuix. Aquest element quedaria integrat el 1849 en la xarxa de telegrafia òptica espanyola, decretada pel govern el 1844, i també en la xarxa urbana que comunicava els aquarteraments de Barcelona: Montjuïc, Drassanes, Ciutadella, Marquès de la Mina i Capitanía General, establerta el 1848 pel coronel Leonardo de Santiago.⁷

Del castell surten diversos projectils que cauen sobre Barcelona i una espessa fumerada provocada pels trets dels morters i els obusos. Concretament, són

Cien años de investigación sobre arquitectura medieval española, p. 323-337; Josep-Rafael ILLA SENDRA (2014), «El sistema de senyals de la torre de Montjuïc», *Barcelona. Quaderns d'Història*, núm. 21, p. 139-152.

5. *Atles de Barcelona*, núm. 373.

6. *Atles de Barcelona*, núm. 303.

7. Sebastià OLIVÉ ROIG (2007), «Distintas etapas de la telegrafía óptica en España», *Cuadernos de Historia Contemporánea*, núm. 29, p. 19-34.

sis bombes esfèriques amb les espoletes enceses i amb les trajectòries marcades amb línies puntejades. En un lloc s'han dibuixat les flames i el fum d'un dels múltiples incendis que van provocar. Segons les cròniques, es van llançar durant dotze hores 1.014 projectils, concretament 780 bombes, 96 granades i 138 bales, que van afectar 462 cases a més d'edificis de gran valor com l'Hospital de la Santa Creu i el Saló de Cent. El dibuixant ha ressaltat amb tinta més vermellosa les flames i les bombes i els seus traçats.

Entre els edificis és possible identificar-ne alguns. Començant per l'esquerra, es veuen dues construccions, una amb dues grans arcades i teulada a doble vessant que correspon a una esquematzació de les Drassanes i, a tocar, un gran edifici que deu ser la caserna del mateix nom, avui desapareguda, construïda el 1792 i enderrocada a partir de 1935. Ambdós són al final de la Rambla, que en el nostre dibuix queda ben acotada gràcies a l'arcada que hi ha a la muralla, arran de mar, que assenyala la desembocadura de la riera d'en Malla. Aquesta riera recollia l'aigua que venia de les rieres de Sarrià - Sant Gervasi i de la riera de Gràcia i, baixant per la Rambla, desembocava prop de les Drassanes. Més tard, un cop enderrocades les muralles, va ser desviada cap al Bogatell per fer-la desaiguar al Poblenou.⁸

La continuació de la línia d'horitzó està marcada per les nombroses esglésies que amb els seus campanars definien la silueta de la ciutat. El primer que es troba, tot seguit de les Drassanes, és el campanar de cadireta de Sant Pau del Camp. A continuació, el cimbori de l'església de Sant Agustí Nou. Passades unes flames, un alt campanar correspon sens dubte al de la basílica de Santa Maria del Pi. Gairebé a tocar hi ha una torre de menors dimensions coronada amb una mena de merlets; per aquesta característica i per la seva situació, ha de tractar-se del campanar gòtic de Santa Àgata, que formava part del Palau Reial Major. Aquest campanar no acostuma a figurar tan ben caracteritzat en gravats coetanis, tot i que sí en altres vistes més antigues, començant per les de Wyngaerde. Un paral·lel de mitjan del segle XIX força semblant al nostre és un gravat d'un romanço de canya i cordill, tot i que des d'una perspectiva diferent a la nostra, on es veu, també, el Mirador del Rei Martí⁹ (Fig. 2).

8. Magí TRAVESSET I QUERALTÓ (1994), «La xarxa hidrogràfica del Pla de Barcelona entre la riera de Magòria i la riera d'Horta», *Finestrelles*, núm. 6, p. 57-69.

9. *El blasón de Cataluña, ó sea historia de la revolución de Barcelona bombardeada en 1842, á la presencia misma del regente de la nación*, Librería de Juan Llorens, s.d. També reproduït a l'*Atlas de Barcelona*, núm. 485.

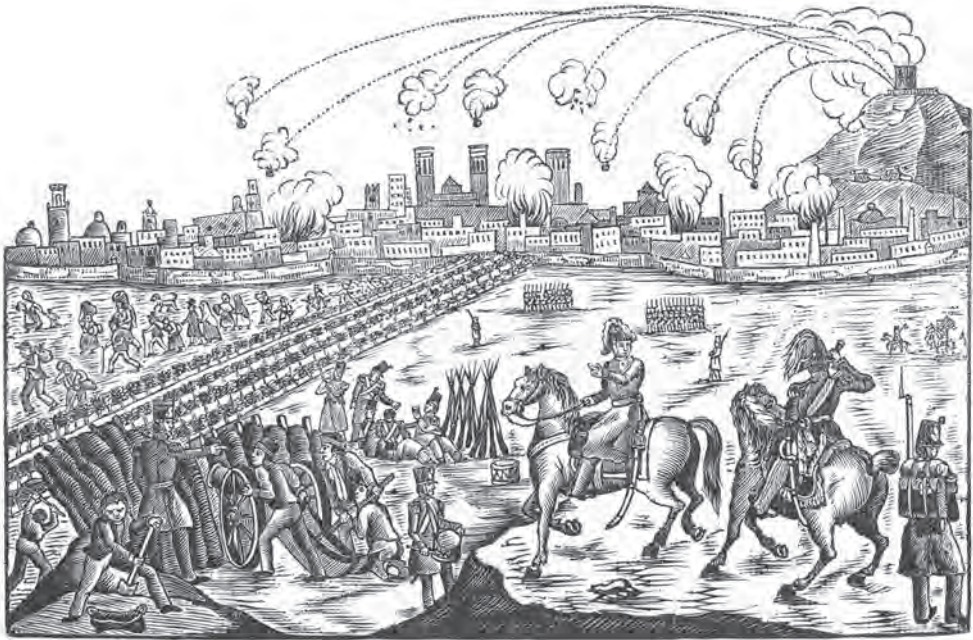

FIGURA 2. *Atlas de Barcelona*, núm. 485. Gravat publicat en *El blasón de Cataluña, ó sea historia de la revolución de Barcelona bombardeada en 1842, á la presencia misma del regente de la nación*, Lib. de Juan Llorens, s.d.

Segueixen els dos campanars vuitavats de la Catedral, amb la corba de l'absis al mig. Notem que un d'ells està sobremuntat per una mena de cúpula que és la representació de l'estructura metàl·lica que serveix de suport a la campana *Eulàlia*, la que dona les hores en el campanar del rellotge o de Sant Iu. Malgrat que la campana actual és de l'any 1865, la seva predecessora estava col·locada en el mateix lloc, com mostren diversos dibuixos i gravats des del segle XVI. En canvi, el campanar de l'epístola, junt al claustre, té la coberta plana. Ara bé, segons la perspectiva del dibuix la torre de les hores seria la de la dreta i no la de l'esquerra. Pensem que es tracta d'un error de l'anònim autor del dibuix.

El darrer campanar del dibuix correspon a un dels dos bessons de la basílica de Santa Maria del Mar —l'altre ja no es va dibuixar per manca d'espai—. És característica la superposició dels tres cossos de finestrals, el darrer dels quals d'un diàmetre més reduït, que els fan inconfusibles.

Retornant a la part civil, referíem abans la muralla que tancava la ciutat, representada amb grans carreus ben escairats i amb un perfil atalussat, seguint la línia de la costa. En primer terme figura una alineació de vuit arcs que són la simplificació d'una sèrie de magatzems que hi havia a peu de muralla en aquest punt, segons es veu millor en alguns gravats coetanis.¹⁰ Al costat, un camí enfila cap a un portal flanquejat per una columna a cada costat¹¹ i rematat per una mena de frontó arrodonit: és el Portal de Mar, un dels portals històrics de la muralla, refet al segle XIX. En efecte, l'any 1837 es va començar a bastir allí un nou portal d'estil neoclàssic. El 1843 l'edifici era modificat i va quedar format per dues portes laterals de marc arrodonit, una d'entrada i una de sortida, que emmarcaven un cos central amb quatre columnes jòniques i un frontó i una cúpula que coronava l'edifici. Tot el conjunt va ser enderrocat el 1859 amb l'eliminació definitiva de la muralla de mar.

Finalment, entre la munió de cases veïnals és possible individualitzar-ne una; la que està en primer terme, que es distingeix de les altres perquè té balcons en lloc de finestres i dues petites cúpules en els angles. Es tracta de les Cases d'en Xifré, un edifici emblemàtic, el més modern de l'època, fins al punt que va ser escollit com a imatge principal del primer daguerreotip fet a Espanya, l'any 1839. Era un conjunt de cinc cases, erigides entre 1836 i 1840, que formen un gran bloc porxat. En foren promotors l'indià Josep Xifré i Casas i els arquitectes Francesc Vila i Josep Boixareu. En alçat comprenia planta baixa i entresol porticats —que no són visibles en el dibuix perquè queden tapats per la muralla— i tres pisos, els dos primers amb balcons. A les quatre cantonades hi havia cúpules que servien com a dipòsits d'aigua, i en aquest sentit cal recordar que van ser de les primeres cases de Barcelona a tenir aigua corrent. Tot aquest sector del Portal de Mar es veu molt bé en una vista de Barcelona publicada el 1854, amb tots aquests edificis i abans de l'enderrocament definitiu de la muralla.¹²

El dibuix que publiquem no és còpia de cap de les imatges conegudes, però sí que és comparable a algunes representacions d'època del luctuós succés de 1842, i integra elements de dues sèries de gravats que tot seguit referim.

En funció de la situació del dibuixant sobre el terreny, es pot relacionar amb unes vistes de la ciutat agafades de davant del Portal de Mar, on destaquen

10. Per exemple, en *Atles de Barcelona*, núm. 433, 479 i 541.

11. En realitat, eren dues per banda.

12. *Atles de Barcelona*, núm. 541.

les Cases d'en Xifré i altres veïnes just per darrere de la muralla, amb el portal i una línia de petits magatzems a peu de muralla i, a l'esquerra, una àrea de platja amb vaixells varats. Domina el fons la muntanya de Montjuïc amb el castell, des d'on es dispara una sèrie de projectils. En l'*Atles de Barcelona* hi ha tres gravats o litografies d'època des d'aquest punt¹³ (Fig. 3). Ara bé, per la perspectiva mateixa, el paisatge urbà queda gairebé tot ocult per les cases aixecades de nova planta aquells anys rere muralla, amb la qual cosa no s'observa la munió de campanars del nostre dibuix.

Una segona sèrie de gravats està feta des del mar, davant del port. En aquests gravats es veu tota la silueta de l'horitzó, amb Montjuïc a l'esquerra, la Barceloneta a la dreta i les muntanyes de Collserola al fons. Hi ha un gravat d'Antoni Monfort

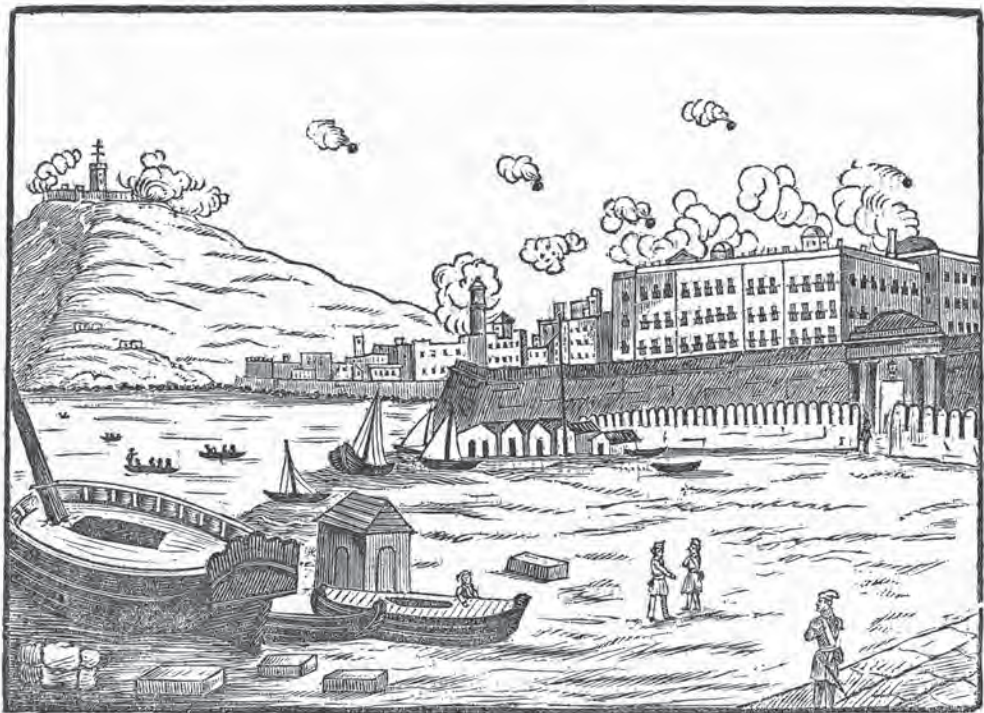

FIGURA 3. *Atles de Barcelona*, núm. 486. Gravet publicat a *Barcelona bombardeada, verídico acontecimiento de los sucesos acaecidos en el día 3 de Diciembre de 1842*, Barcelona, lib. de Lluch, s.d.

13. *Atles de Barcelona*, núm. 479, 484 i 486.

publicat el 1833 en una guia de Barcelona que identifica els diferents edificis,¹⁴ tot i que el més conegut és el del gravador Domènec Estruch.

Estruch és autor d'una *Vista meridional de la ciutat de Barcelona* que forma part d'un conjunt de vistes de poblacions catalanes editades durant la primera guerra carlina, al voltant de 1837.¹⁵ La planxa de coure amb la vista de Barcelona fou retocada pel mateix gravador el 1842 per adequar-la a una nova publicació: un full volant imprès per Tomàs Gorchs en què es resumien els fets del bombardeig¹⁶. Els retocs van consistir a afegir les bombes i les seves trajectòries sobre la ciutat, així com el fum dels incendis, i a ampliar el gravat per la banda de Montjuïc, representant el castell que abans no hi figurava. Una atenta inspecció al gravat permet distingir una lleugera línia vertical, allà on la part nova fou afegida (Fig. 4). Encara podem sumar-hi una litografia semblant continguda en l'obra *Sucesos de Barcelona*.¹⁷

FIGURA 4. *Atles de Barcelona*, núm. 481. Gravet de Domènec Estruch publicat en el full volant *Vista de Barcelona bombardeada en 1842*, Barcelona, imp. de Tomàs Gorchs.

14. *Atles de Barcelona*, núm. 418.

15. *Atles de Barcelona*, núm. 480.

16. *Atles de Barcelona*, núm. 481.

17. *Sucesos de Barcelona. Desde 13 de noviembre de 1842 hasta 19 de febrero de 1843, en que se levantó el estado de sitio*, Imp. de A. Gaspar, Barcelona, 1843. Reproduïda també a l'*Atles de Barcelona*, núm. 482.

Finalment, tot i que des d'una perspectiva totalment oposada a la del dibuix que estem comentant, és interessant també el gravat abans citat inclòs en un full volant titulat *El blasón de Cataluña*¹⁸ (Fig. 2).

A nivell iconogràfic, és curiosa la relativa abundància de vistes generals de la Barcelona bombardejada per Espartero el 1842, mentre que no en coneixem dels bombardejos de 1843 ni del de 1856. Pensem que el nostre dibuix reflecteix també el de 1842 tant per la seva similitud amb els gravats com pel fet que en les dues darreres revoltes Barcelona fou atacada des de Montjuïc però també des de la Ciutadella, i el dibuixant hauria quedat sota el foc. En tot cas, la imatge que hem presentat, tot i que feta esquemàticament i òbviament sense cap pretensió artística, afegeix un nou document gràfic als ja coneguts.¹⁹

18. Vegeu la nota 9.

19. Agraïxo la col·laboració i els comentaris d'Antoni Vens Gassó.